

САВЕЛОВА Ю. М.,
здобувач, старший викладач
кафедри цивільно-правових дисциплін,
завідувач юридичної клініки
(Національний університет
державної податкової служби України)

УДК 342.9:378

ЮРИДИЧНА КЛІНІКА ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ЮРИСТІВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті розглядається суспільне значення практичної підготовки юристів, з'ясовується роль юридичних клінік в навчальному процесі та правові підстави їх створення у вищих навчальних закладах. Також досліджено зміст поняття «юридична клінічна освіта» та його взаємозв'язок з вищою юридичною освітою.

Ключові слова: вищий навчальний заклад, вища юридична освіта, практична підготовка, студент-юрист, юридична клініка.

В статье рассмотрено общественное значение практической подготовки юристов, выясняется роль юридических клиник в учебном процессе и основания их создания в высших учебных заведениях. Также исследовано содержание понятия «юридическое клиническое образование» и его взаимосвязь с высшим юридическим образованием.

Ключевые слова: высшее учебное заведение, высшее юридическое образование, практическая подготовка, студент-юрист, юридическая клиника.

This article is about social significance of practical training lawyers, revealed the role of legal clinics in the educational process and the reasons of their creation in higher education institution. Besides, in this article author researched the meaning of «clinical legal education» and its relationship with higher legal education.

Key words: higher education institution, higher legal education, practical training, law Students, legal clinic.

Вступ. В процесі становлення України як незалежної, демократичної, соціальної та правової держави набуває актуальності проблема якості підготовки студентів-юристів у вищих навчальних закладах, оскільки саме вони в подальшій професійній діяльності забезпечують ефективне функціонування юридичної практики. Тому одним з першочергових завдань навчальних закладів, що здійснюють підготовку фахівців за напрямом «Право» є підготовка *кваліфікованих фахівців*, формування у них якісних знань, умінь та практичних навичок професійної роботи.

Одним з ефективних та дієвих способів якісної підготовки фахівців є залучення їх до практичної професійної діяльності. Для вирішення даної проблеми з 1995 року в Україні запроваджується робота «юридичних клінік» [1, с. 18]. Основною метою їх діяльності є посилення рівня практичного навчання студентів-юристів, а також можливість представникам соціально вразливих верств населення отримати безоплатну правову допомогу. У подальшому юридичні клініки швидко довели свою ефективність, а їх діяльність трансформувалась в дієву форму практичного навчання, що в свою чергу призвело до виникнення поняття «юридичної клінічної освіти».

Проблемам якості підготовки студентів-юристів вищими навчальними закладами, а також з'ясуванням ролі та ефективності діяльності юридичних клінік приділили увагу вчені-фахівці різноманітних галузей правової науки, зокрема: А. Артемова, А. Галай, В. Гончаренко, Н. Дубчак, М. Дулеба, А. Поляков, М. Савчин, І. Сенчак, Н. Сухицька, М. Удод, В. Єлов. Але питання значення юридичних клінік в навчальному процесі, правові підстави їх створення, зміст поняття «юридична клінічна освіта» та його взаємозв'язок з вищою юридичною освітою досліджені не в повному обсязі.

Постановка завдання. Зважаючи на вищевикладене, метою статті є з'ясувати роль юридичних клінік у підвищенні рівня практичної підготовки юристів у вищих навчальних закладах, проаналізувати правові підстави їх створення та роль в навчальному процесі.

Результати дослідження. Незважаючи на вагомість та значимість ролі юриста в сучасному суспільстві, рівень їх практичної підготовки потребує вдосконалення.

Професор В. Г. Гончаренко зазначає, що сучасне життя вимагає, щоб із вищих навчальних закладів виходили не стажисти, яких треба знову вчити, не молоді спеціалісти, які ні за що не відповідають, а повнокров-

ні професіонали, які відразу ж приступають до виконання передбачених дипломом про освіту й посадою службових обов'язків [2, с. 3]. Також наявність у особи практичного досвіду діяльності за спеціальністю одна з вимог більшості роботодавців [3, с. 40]. Отже, перед вищими навчальними закладами, що готують фахівців за напрямом «Право», стоїть непросте завдання – підготувати висококваліфікованих юристів, які не лише глибокими правовими знаннями, а і практичними навичками роботи.

Стан вищої юридичної освіти, коли домінувало переважно теоретична підготовка студентів, почав покращуватись з впровадженням у навчальний процес *юридичної клінічної освіти*. Наприклад, Н. Сушицька зазначає, що питання співвідношення теорії та практики в системі навчання з появою юридичних клінік вийшло на новий рівень [4, с. 10].

Зокрема, перша юридична клініка в Україні з'явилася в 1995 році [1, с. 18]. Тривалий час юридичні клініки існували у якості громадських утворень та організацій за ініціативи викладачів і студентів вищих навчальних закладів. Позитивний досвід їх діяльності постійно обговорювався та поширювався на наукових конференціях, семінарах, форумах, тощо. Науковці, які досліджували діяльність юридичних клінік, вважали, що фундаментом для її створення має бути вищий навчальний заклад [5, с. 101]. Керівництво деяких вищих навчальних закладів, усвідомлюючи вагомий вплив діяльності юридичних клінік на рівень практичної підготовки студентів-юристів, підтримували участь у їх роботі студентів та викладачів. Також тривалий час в Україні юридичні клініки функціонували за підтримки різноманітних благодійних фондів та організацій, в тому числі міжнародних.

Правовою підставою створення клінік у якості структурних підрозділів вищих навчальних закладів стало Типове положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України (далі – Положення) об'явлене Наказом Міністерства освіти і науки № 592, відповідно до якого ректори вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації що здійснюють підготовку фахівців за напрямом «Право», незалежно від форм власності і підпорядкування, мають забезпечити створення та функціонування юридичних клінік [6].

З метою забезпечення єдиного підходу до організації діяльності юридичних клінік Асоціацією юридичних клінік, що є Всеукраїнською громадською організацією, прийняті Стандарти юридичних клінік України від 16.11.2003 р., зі змінами та доповненнями від 25.08.2005 р. (далі – Стандарти) [7]. Відповідно до ст. 1 Стандартів, *юридична клініка* – це формування у вигляді навчально-практичного центру, який створюється і функціонує на базі вищого навчального закладу (III та IV рівня акредитації, що здійснює підготовку спеціалістів за напрямками «Правознавство», «Право і правоохоронна діяльність»), за ініціативою ВНЗ, чи громадської організації у спільній діяльності з ВНЗ, до складу якого входять викладачі та студенти старших курсів (3-5 року навчання). Згідно з п. 2.1. Положення, *метою юридичної клініки* є підвищення рівня практичних знань, умінь та навичок студентів юридичних спеціальностей, забезпечення доступу представників соціально вразливих груп суспільства до правової допомоги [6]. Більшість дослідників вважає, що юридична клініка має дві головні мети. Одна з них – *навчити практичним умінням і професійній відповідальності студентів-юристів*, зазвичай, надаючи їм можливість представляти реальних клієнтів під пильним наглядом професора, який спостерігає за їх роботою. Інша – *надання правової допомоги, щоб задовольнити потреби бідних і тих, які недостатньо захищені*. Працюючи для громади, студенти повинні вивчити практичні, етичні, соціальні та моральні питання певного закону і правових процесів загалом [5, с. 107].

На підставі Положення та Стандартів вищий навчальний заклад створює та у відповідному порядку затверджує положення про юридичну клініку. Наприклад, у якості структурного підрозділу у Національному університеті державної податкової служби України створений навчально-практичний центр «Юридична клініка (далі – Центр). Відповідно до положення Центру [8] основною метою його створення є підвищення рівня практичної підготовки студентів, шляхом залучення їх *до професійної практичної діяльності*. Завданнями є: впровадження у навчальний процес нових форм і методів практичного навчання студентів, створення на базі юридичної клініки місць для проходження навчальної та виробничої практики студентами, дослідження стану правового регулювання суспільних відносин та аналіз практики застосування законодавства, надання безоплатної правової допомоги особам, роз'яснення податкового законодавства, формування у студентів практичних навичок та вмінь здійснення професійної діяльності, підвищення рівня правової освіти та податкової культури і прагнення до безперервного професійного навчання, формування у студентів активної громадянської позиції та правосвідомості. Як бачимо, вищезазначений навчальний заклад за допомогою юридичної клініки вирішує питання практичної підготовки студентів. Робота юристом у захищеному середовищі університетської клініки допомагає їм зрозуміти зміст роботи практикуючого юриста, студент краще підготовлений до вибору непростих рішень і готовий нести відповідальність за наслідки [5, с. 281]. Таким чином, студенти, які пройшли школу підготовки у юридичній клініці підготовлені більш якісно у порівнянні із тими, які цієї школи не мали. Вони краще орієнтуються в законодавстві, для них не становить проблеми скласти будь-який правовий документ, а головне – вони вміють мислити як юристи, в них з'являється професійна інтуїція» [9].

Відповідно до реєстру Асоціації юридичних клінік України [10], станом на грудень 2013 року в Україні створено та функціонує функціонує 49 юридичних клінік. З інших джерел відомо, що кількість юридичних клінік станом на 2010 рік становила – 110 [11].

У Проекті Концепції розвитку вищої юридичної освіти в Україні відзначається, що клінічне навчання, хоча і не набуло належного значення, поширюється у навчальних закладах [12]. Зокрема, юридичні клініки функціонують у наступних закладах України, зокрема це: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Національна академія внутрішніх справ, Національний університет «Києво-Могилянська академія», Національний університет державної податкової служби України, Академія адвокатури України, Національний авіаційний університет, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Національний університет «Острозька академія», Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Національний університет «Одеська юридична академія», Запорізький національний університет, Донецький національний університет, Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», Сумський державний університет [10].

В результаті поширення досвіду роботи юридичних клінік, переосмислення методик юридичної освіти запроваджується поняття «юридична клінічна освіта» [4, с. 17]. Професор школи права Балтиморського Університету штату Мериленд Сполучених Штатів Америки – Джейн Щукотске, досліджуючи систему юридичної освіти в світі відзначає: «Юридичні факультети у багатьох регіонах світу доповнюють викладання правової теорії в аудиторіях так званою «клінічною освітою». Це освітній метод, що дає студентам можливість попрацювати у юридичній конторі, дійсної або спеціально створеної у стінах університету – так званій «клініці» Працюючи в ній, студенти надають юридичні послуги реальним громадянам, що потребують їх допомоги» [13].

Відомі вітчизняні дослідники зазначають, що *юридична клінічна освіта – це нова форма практичного навчання студентів правників*, що має на меті формування у них професійних навичок юриста та передбачає надання безоплатної правової допомоги представникам окремих категорій населення, які не можуть самостійно вирішити проблеми правового характеру [14, с. 9].

Клінічна юридична освіта відрізняється від традиційного методу юридичної освіти. У методології традиційного навчання юридичних шкіл професори навчають студентів принципам права, законам, кодексам і правилам. У правовій клініці студенти здебільшого представляють справжніх клієнтів під наглядом професорів, які самі є чи були практиками права. Ці викладачі навчають студентів практичним навичкам, таким як проведення інтерв'ю з клієнтом, надання порад клієнтам, проведення переговорів, етичний захист інтересів клієнта [5, с. 260]. А. Артемова вважає, що юридична клінічна освіта забезпечує можливість практичного застосування студентами своїх знань та сприяє вирішенню питання загальнодержавного значення – допомоги соціально незахищеним верствам населення, правової освіти населення [15, с. 147].

Вищевикладене дає підстави стверджувати про факт безперечної тенденції покращення якості практичної підготовки студентів-юристів в тих навчальних закладах, де насправді, а не імітаційно почали функціонувати юридичні клініки. Разом з тим діяльність юридичних клінік у більшості випадків не досягає бажаної ефективності та не дає очікуваних результатів. Нерідко, а можливо, і в більшості випадків до роботи юридичних клінік долучають викладачів, які в недалекому минулому самі були студентами та не отримали практичної підготовки. Такі викладачі мають високий рівень теоретичної підготовки, з часом захищають кандидатські дисертації, але слабким місцем у їх діяльності залишається відсутність практичного досвіду. На наш погляд, вихід з цієї ситуації полягає у залученні до роботи юридичних клінік осіб з практичним досвідом роботи. Такими особами можуть бути практикуючі юристи, викладачі, які мають значний практичний досвід роботи, а також ті, що поєднують викладацьку та практичну діяльність.

Висновки. Отже, юридична клініка є ефективним засобом підвищення рівня практичної підготовки юристів у вищих навчальних закладах. Більшість провідних вищих навчальних закладів України здійснює практичну підготовку юристів, шляхом залучення їх до професійної роботи у юридичній клініці. З метою підвищення ефективності діяльності юридичних клінік до їх роботи необхідно залучати осіб з практичним досвідом роботи.

Список використаних джерел:

1. Копиленко О. Проблеми юридичної освіти в Україні в контексті Болонського процесу // Стан, проблеми та перспективи інтеграції України у європейський освітній і науковий простір : матеріали ІХ між нар. наук. конф., 12-15 квітня 2005 р. – Ужгород (Україна) – Сніна (Словаччина) / Упорядкув. Х.М. Олексика. – Ужгород, 2005. – С. 18. Сушицька Н.В. Юридична клініка. Курс лекцій [Текст] : навч. посіб. Для студентів вищих навч. закл. – К. : Університет «Україна», 2008. – 424 с.
2. Гончаренко В.Г. Загальна і спеціалізована юридична освіта / Гончаренко В.Г. // Адвокат. – 2002. – № 2-3. – С. 3-5.
3. Сенчак І.І. Проблеми законодавчого визначення статусу юридичних клінік в Україні / І. Сенчак // Адвокат. – 2012. – № 11(146). – С. 40-44.
4. Сушицька Н.В. Юридична клініка. Курс лекцій [Текст] : навч. посіб. Для студентів вищих навч. закл. – К. : Університет «Україна», 2008. – 424 с.

5. Захищаючи громадський інтерес : підручник. – К. : Атіка-Н, 2004. – 336 с.
6. Про затвердження Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України : Наказ Міністерства освіти та науки України від № 592 від 03.08.2006 р. // Офіційний вісник України – 2006. – № 32. – С. 680.
7. Стандарти юридичних клінік України : прийняті Асоціацією юридичних клінік України 16 листопада 2003 р. (із змін та доп. від 25 липня 2005 р.).
8. Положення про Навчально-практичний центр Національного університету державної податкової служби України : Наказ Ректора Національного університету державної податкової служби України від 11 травня 2012 року № 782. – м. Ірпінь.
9. Філіп'єв А. Юридична клініка та університет: практичні аспекти взаємодії. Всеукраїнська експертна мережа / А. Філіп'єв [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.experts.in.ua/baza/analitic/index.php>.
10. Реєстр юридичних клінік України : Асоціація юридичних клінік. Офіційна база даних (грудень 2013 р.) .
11. Аналітична доповідь про стан організації роботи зі зверненнями громадян у Міністерстві освіти і науки України за 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mon.gov.ua/newstmp/2010/21_12/dopovid_2010.doc.
12. Проект Концепції розвитку вищої юридичної освіти в Україні (Проект) // Юридичний журнал. – 2009. – № 11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3358>.
13. Щукотсе Дж. Клінічна освіта: міст між теорією і практикою [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.u21.org.ua/ukr/klinyku_stat5.
14. Юридична клініка : навч. посібник. В.А. Єлов, С.І. Молібог, Д.Г. Павленко. – К. : «Школяр», 2004. – 315 с.
15. Артемова А. Г. Проблема совершенствования общего и профессионального становления личности студентов юридических вузов /А. Г. Артемова // Актуальные проблемы совершенствования работы с кадрами правоохранительных органов. – М. : Право, 2004. – С. 143-150.

ЧУДИК Н. О.,

кандидат юридичних наук, доцент
(Тернопільський національний
економічний університет)

УДК 342.4; 342.5; 342.9

НОРМИ СТАТУТУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ТА ЇХ ВИДОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

Стаття присвячена дослідженню норм статуту територіальної громади та їх видової характеристики.

Ключові слова: територіальна громада, статут територіальної громади, норми статуту територіальної громади, статутна нормотворчість, місцеве самоврядування, муніципальне право.

Статья посвящена исследованию норм устава территориальной общины и их видовой характеристики.

Ключевые слова: территориальное общество, устав территориального общества, нормы устава территориальной общины, уставное нормотворчество, местное самоуправление, муниципальное право.

To research-laws of the local community and the species characteristics.

Key words: territorial society, regulation of territorial society, by-laws of the territorial community, statutory rulemaking, local government, municipal law.

Вступ. Первинним елементом статуту територіальної громади є правові норми. Ці норми являють собою загальнообов'язкові для виконання в межах території, на яку розповсюджується юрисдикція відповідної територіальної громади, правила поведінки, які встановлюються територіальними громадами та їх представницькими органами. Тому в контексті аналізу проблем нормативного змісту та структури статутів територіальних громад варто зупинитися більш детально на розкритті деяких особливостей норм муніципального статутного регулювання.

Питання щодо природи норм статутів територіальних громад, їх класифікації, юридичної сили тощо є відносно новим та майже не дослідженим у вітчизняній конституційно-правовій та муніципально-пра-

